

TALIS XALQARO BAHOLASH DASTURI ASOSIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING PROFESSIONAL KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Boymanova Muxlisa Ismoil qizi¹
doktorant, Farg‘ona davlat universiteti

muxlisaimoilovna@gmail.com Tel: 931657679

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23185426>

Annotatsiya. Mazkur tezisda TALIS xalqaro tadqiqoti asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning professional kompetensiyasini takomillashtirish masalasi tahlil etilgan. O‘qituvchining professional kompetensiyasi zamonaviy ta‘lim jarayonida nafaqat fan va pedagogik bilimlarga ega bo‘lish, balki ta‘lim oluvchilar bilan samarali muloqot qilish, sinfni boshqarish, hamkasblar bilan hamkorlik qilish, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish va o‘z kasbiy faoliyatini muntazam takomillashtirish qobiliyatlarini ham qamrab oladi. TALIS tadqiqotida o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi, pedagogik amaliyoti, hamkorlik faoliyati va ish sharoitlari o‘rganilishi bo‘lajak pedagoglarni tayyorlash mazmunini takomillashtirish uchun muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekistonning TALIS 2024 tadqiqotida ishtirok etishi mazkur yo‘nalishning mamlakatimiz ta‘lim tizimi uchun dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Kalit so‘zlar: TALIS, xalqaro tadqiqot, bo‘lajak o‘qituvchi, professional kompetensiya, pedagogik kompetensiya, kasbiy rivojlanish, o‘qituvchi tayyorgarligi, pedagogik hamkorlik, ta‘lim sifati.

Kirish. Bugungi kunda ta‘lim sifatini oshirish, raqobatbardosh va zamonaviy pedagogik talablarga javob beradigan o‘qituvchilarni tayyorlash ta‘lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. O‘qituvchining kasbiy faoliyati jamiyatdagi ijtimoiy, texnologik va pedagogik o‘zgarishlar ta‘sirida tobora murakkablashib bormoqda. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida faqat nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, ularning amaliy, kommunikativ, refleksiv va innovatsion kompetensiyalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonda xalqaro tadqiqotlar, xususan, OECD tomonidan tashkil etiladigan TALIS - Teaching and Learning International Survey tadqiqoti muhim manba hisoblanadi. TALIS o‘qituvchilar va maktab rahbarlarining ish sharoitlari, pedagogik amaliyoti, kasbiy rivojlanishi va ta‘lim muhitini o‘rganishga qaratilgan. TALIS 2018 doirasida o‘qituvchi professionalligi bilim va ko‘nikmalar, kasbiy rivojlanish, hamkorlik, mustaqillik va kasbning maqomi kabi yo‘nalishlar orqali tahlil qilingan. O‘zbekistonning TALIS 2024 tadqiqotida ishtirok etgani esa mamlakatimizda o‘qituvchilik kasbining rivojlanishi va pedagogik kadrlar tayyorgarligini xalqaro mezonlar asosida tahlil qilish uchun yangi imkoniyat yaratdi.

Asosiy qism. Professional kompetensiya - o‘qituvchining o‘z kasbiy vazifalarini samarali bajarishi uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba va shaxsiy sifatlarning integrallashgan majmuasidir. Bo‘lajak o‘qituvchida professional kompetensiyani shakllantirish jarayoni oliy ta‘lim davridan boshlanib, pedagogik amaliyot va keyingi uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonida takomillashib boradi.

TALIS tadqiqotining mazmuni bo‘lajak o‘qituvchilar uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni aniqlashda muhim metodik yo‘nalishlarni ko‘rsatib beradi. Jumladan, TALISda pedagogik amaliyot, kasbiy rivojlanish va o‘qituvchilarning hamkorlik faoliyatiga

28.09.2026

alohida e’tibor qaratiladi. OECD ma’lumotlariga ko’ra, TALIS 2018da OECD mamlakatlari va iqtisodiyotlari bo’yicha o’qituvchilarning 61 foizi kamida oyiga bir marta muayyan o’quvchilarning rivojlanishini hamkasblari bilan muhokama qilgan, 47 foizi esa o’qitish materiallarini hamkasblari bilan almashgan. Shu bilan birga, chuqurroq kasbiy hamkorlik shakllari - masalan, dars kuzatuv asosida fikr-mulohaza berish ancha kam uchragan. Mazkur ko’rsatkichlar bo’lajak o’qituvchilarni tayyorlash jarayonida hamkorlik kompetensiyasini shakllantirish zarurligini ko’rsatadi. Talabalarni jamoaviy loyihalar, o’zaro dars kuzatuv, mikroo’qitish, pedagogik muammolarni guruhda hal qilish va o’zaro fikr-mulohaza berish faoliyatlariga jalb etish orqali mazkur kompetensiyani rivojlantirish mumkin.

TALIS natijalari o’qituvchilarning professional rivojlanishida hamkorlikka asoslangan ta’limning muhimligini ko’rsatadi. OECD ma’lumotlariga ko’ra, kasbiy rivojlanish faoliyatida ishtirok etgan o’qituvchilarning 80 foizdan ortig’i bunday tayyorgarlikning pedagogik amaliyotiga ijobiy ta’sir ko’rsatganini bildirgan. Ayniqsa, faol o’rganish, hamkorlik va fan hamda o’quv dasturi mazmuniga asoslangan kasbiy rivojlanish shakllari samarali deb baholangan. Shu nuqtayi nazardan, oliy pedagogik ta’limda talabalarining mustaqil izlanishi, hamkorlikda ishlashi va amaliy pedagogik muammolarni hal qilishi uchun sharoit yaratish lozim. Bo’lajak o’qituvchi tayyor bilimni o’zlashtiruvchi emas, balki bilimni amaliy vaziyatda qo’llay oladigan, muammoni aniqlaydigan va uning yechimini izlaydigan faol subyekt sifatida shakllanishi kerak.

TALIS tadqiqotida sinfni boshqarish va samarali pedagogik amaliyot ham muhim yo’nalishlardan biri sifatida qaraladi. TALIS 2018 ma’lumotlariga ko’ra, OECD mamlakatlarida o’qituvchilar dars vaqtining o’rtacha 78 foizini o’qitish va o’rganishga, 13 foizini tartibni saqlashga, 8 foizini ma’muriy vazifalarga sarflaganini bildirgan. Bu holat, ayniqsa, kasbga yangi kirib kelayotgan o’qituvchilar uchun sinfni samarali boshqarish ko’nikmasining muhimligini ko’rsatadi. Shundan kelib chiqib, bo’lajak o’qituvchilarning professional kompetensiyasini shakllantirishda pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, keys-study, rolli o’yinlar, mikroo’qitish va pedagogik amaliyotdan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, talabaga sinfdagi muammoli vaziyat berilib, undan o’quvchilar faoliyatini boshqarish, nizoli vaziyatni bartaraf etish yoki individual ta’lim ehtiyojiga ega o’quvchi bilan ishlash strategiyasini ishlab chiqish talab etilishi mumkin. Bundan tashqari, zamonaviy o’qituvchi innovatsion pedagogik texnologiyalar va raqamli vositalardan samarali foydalana olishi lozim. TALIS ma’lumotlari texnologiyalardan foydalanish bo’yicha ham o’qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish zarurligini ko’rsatadi. OECD ma’lumotlariga ko’ra, TALIS 2018da o’qituvchilarning 53 foizi axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan dars yoki loyihalarda tez-tez foydalangan, biroq faqat 43 foizi kasbga kirgan paytida texnologiyalardan foydalanishga yaxshi tayyorlanganini bildirgan. Demak, bo’lajak o’qituvchilarning professional kompetensiyasi tarkibida raqamli-pedagogik kompetensiyani ham rivojlantirish zarur. Bunda talabalarga elektron ta’lim resurslarini yaratish, raqamli baholash vositalaridan foydalanish, ta’lim platformalari bilan ishlash va raqamli texnologiyalar yordamida individual ta’limni tashkil etish bo’yicha amaliy topshiriqlar berilishi mumkin.

Bo’lajak o’qituvchilarning professional kompetensiyasini takomillashtirish modeli TALIS yondashuvlari asosida bo’lajak o’qituvchilarning professional kompetensiyasini rivojlantirishni quyidagi yo’nalishlarda tashkil etish mumkin:

1. Pedagogik bilim va metodik kompetensiya -fan mazmuni, pedagogika va psixologiya bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo’llash.

2. Kommunikativ kompetensiya - o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot qilish.

3. Hamkorlik kompetensiyasi -jamoada ishlash, tajriba almashish va o‘zaro fikr-mulohaza berish.

4. Refleksiv kompetensiya - o‘z pedagogik faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va takomillashtirish.

5. Innovatsion kompetensiya - zamonaviy pedagogik texnologiyalar va yangi ta’lim yondashuvlarini qo‘llash.

6. Raqamli kompetensiya - ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan maqsadli foydalanish.

7. Sinfni boshqarish kompetensiyasi - ijobiy psixologik muhit yaratish, intizomni ta’minlash va turli pedagogik vaziyatlarni boshqarish.

8. Uzluksiz kasbiy rivojlanish kompetensiyasi - mustaqil o‘rganish, malaka oshirish va yangi pedagogik tajribalarni o‘zlashtirish.

Mazkur kompetensiyalarni shakllantirishda pedagogik amaliyot alohida o‘rin tutadi. Talaba real ta’lim muhitida darsni rejalashtirish, o‘tkazish, o‘quvchilar faoliyatini kuzatish, baholash va o‘z faoliyatini refleksiya qilish orqali nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog‘laydi. Shuningdek, “Talaba–mentor–o‘qituvchi” hamkorlik modelini joriy etish ham samarali natija berishi mumkin. Bunda talaba dars jarayonini kuzatadi, mustaqil dars o‘tadi, mentor o‘qituvchidan fikr-mulohaza oladi va o‘z faoliyati bo‘yicha refleksiv hisobot tayyorlaydi. Bunday yondashuv TALISda ta’kidlangan hamkorlik, kasbiy rivojlanish va fikr-mulohaza madaniyatini pedagogik ta’lim jarayoniga olib kirish imkonini beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, TALIS xalqaro tadqiqoti bo‘lajak o‘qituvchilarning professional kompetensiyasini takomillashtirish uchun muhim metodik asoslardan biri hisoblanadi. TALIS doirasida o‘rganiladigan pedagogik amaliyot, kasbiy rivojlanish, o‘qituvchilar hamkorligi, sinfni boshqarish va innovatsion faoliyat kabi yo‘nalishlar pedagogik oliy ta’lim mazmunini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonning TALIS 2024 tadqiqotida ishtirok etishi mamlakatimizda o‘qituvchilik kasbini xalqaro mezonlar asosida tahlil qilish uchun muhim imkoniyat yaratmoqda. TALIS 2024 bo‘yicha O‘zbekistonning dastlabki natijalarida o‘qituvchilik kasbining ijtimoiy maqomi bilan bog‘liq ko‘rsatkichlar ham ijobiy qayd etilgan: O‘zbekistonda o‘qituvchilarning 87 foizi o‘qituvchilar jamiyatda qadrlanadi, deb hisoblagan. Shuningdek, 86 foiz o‘qituvchi o‘z fikrlari siyosatchilar tomonidan qadrlanishini bildirgan, 84 foiz yangi o‘qituvchi esa o‘qituvchilikni kasb tanlashdagi birinchi varianti sifatida ko‘rsatgan. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda TALIS natijalaridan foydalanish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan integratsiyalash, hamkorlikka asoslangan ta’limni kuchaytirish, pedagogik refleksiya va o‘z-o‘zini baholash mexanizmlarini joriy etish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv professional jihatdan kompetent, zamonaviy ta’lim talablariga moslasha oladigan va uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyor o‘qituvchilarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. (2019). *TALIS 2018 results (Volume I): Teachers and school leaders as lifelong learners*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en>
2. OECD. (2020). *TALIS 2018 results (Volume II): Teachers and school leaders as valued professionals*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/19cf08df-en>

28.09.2026

3. OECD. (2025). *Results from TALIS 2024: Country notes—Uzbekistan*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/results-from-talis-2024-country-notes_e127f9e2-en/uzbekistan_96cdef5e-en.html
4. OECD. (n.d.). *Teacher professional learning and development*. OECD. <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/teacher-professional-learning-and-development.html>
5. OECD. (n.d.). *Teacher practices*. OECD. <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/teacher-practices.html>